

els argentona, castlans de burriac

(s. XII-XV)

BENET OLIVA i RICÓS

Els Argentona són un dels més antics llinatges de *milites* del Maresme vinculats a la universitat del mateix nom i de la qual prengueren el seu cognom com a castlans del castell de Sant Vicenç. La historiografia sobre aquest llinatge arranxa amb els treballs de Francesc Carreras Candi, especialment amb *Lo castell de Burriach o de Sant Vicents (excursió, historia y tradicions)* publicat l'any 1908, treball que prenem com a punt de partida. La renovada empenta que ha rebut la història local les darreres dècades del segle passat també ha permès millorar el coneixement d'aquesta família, especialment amb els treballs de Montserrat Richou, Coral Cuadrada i Pere Benito, que han aportat noves dades puntuals. Intentarem donar una visió global del llinatge des dels seus orígens en les dècades centrals del segle XII fins a l'extinció l'any 1484 amb l'esclat d'un greu conflicte per aquesta herència que enterbolirà encara més l'enfrontament entre bàndols a les institucions del Principat.

Els orígens de la castlania

Quant a l'origen de la castlania de Burriac, cal remontar-se a l'any 1140 quan signaven una convinença entre Berenguer Guadall de Sant Vicenç com a senyor del castell del mateix nom –la primera vegada que un membre de la nissaga dels Guadall surt afegint-hi el topònim– i el seu germà Vidià com a castlà. No s'ha conservat

l'original però en coneixem la seva existència perquè és citada en la sentència arbitral de 1376 sobre aquesta castlania que més endavant veurem. Recordem que és precisament en la dècada de 1140 quan es forma la consciència de llinatge de les diverses branques familiars. L'altre document clau és el testament que el citat castlà Vidià Guadall redacta l'any 1143, just abans de partir en peregrinació a Sant Jaume de Compostel·la. Vidià vincula la castlania de Burriac als germans segons dels Sant Vicenç; en concret al fadrister Guillem.

Però és en aquesta època quan s'introdueix l'heretabilitat en els oficis intermedis del domini del castell de Sant Vicenç. Per exemple, en la comanda de la batllia de Vilassar de l'any 1136 a Ramon Berenguer s'especifica que podrà deixar el mas, les tinences i la batllia a un dels seus fills, i si no n'hi haguessin, a un dels seus germans o parents de manera indivisible. Això porta a la identificació del càrrec amb la nissaga i amb el topònim del corresponent àmbit dominical.

Però aquest Guillem encara s'anomenarà de Sant Vicenç; així el trobem per exemple en el document col·lectiu de 1157 pel qual diversos cavallers catalans deixen diferents llogats a l'orde de Sant Joan de Jerusalem. Les primeres referències explícites quant a cognom a un membre d'aquesta nissaga corresponen a Pere d'Argentona –cognom necessari per diferenciar-se del seu probable oncle i senyor del castell coetani,

Pere de Sant Vicenç (1162-1190)–. L'any 1159 apareix fent una cessió al mercader barceloní Arnau d'un alou que té a Argentona perquè hi edifiqui un mas i hi posi un dels seus fills en servei seu. L'any 1161 forma part d'un conjunt de donacions que un ciutadà fa al cenobi de Sant Pau del Camp, en concret Pere li pagava vint morabatins i a partir d'aquell moment havia de fer-ho a Sant Pau. L'any 1166 el trobem fent de testimoni en la venda d'alous, feus i batllies de Ramon de Mataró al seu germà Arnau. L'any 1177 apareix servint en les guerres d'Anfós i contra el comte de Tolosa, i surt també en una venda-permuta de 1180 que veurem –citada en la sentència arbitral de 1376–. I encara el 1187 actua de testimoni en un establiment d'un mas fet pel rector d'Argentona. Per tant, és probable que els Argentona descendissin d'una branca de fills segons dels Sant Vicenç que adoptaren el topònim de la seva castlania, igual com havien fet els Sant Vicenç respecte del castell i per diferenciar-se d'aquests. La novetat es produeix quan, en comptes de fer com Vidià que deixà la castlania al fill segon de l'hereu principal, l'associen hereditàriament al seu nou llinatge, a partir d'aquell moment cognominat Argentona.

Quant a símbols identificatius, el seu escut heràldic és similar al dels Sant Vicenç, un lleó rampant en or en camp atzur, modificat per una orla de triangles en or afegits pels seus peus sota fons verd. Així mateix, com a element

distintiu del llinatge, els senyors de Burriac tenien drets de sepultura, patronatge, cena i alberga en el priorat de Sant Pere de Clarà situat dins de la parròquia i terme d'Argentona. La formació d'una consciència de llinatge noble acostumava anar associada a la privatització d'un centre monàstic com a necròpolis familiar. La capella rural formava part de la donació que reberen l'any 1025 i la convertiren en monestir i necròpolis privada, que el 1080 cediren al monestir de Cluny i per tant passà a dependre del monestir de Sant Pere de Casserres que era l'administrador de les possessions de Cluny a Catalunya, tot i que els senyors de Burriac se'n reservaren el patronat.

Doncs bé, els Argentona hi tenien –com a mínim– dret de sepultura, com podem comprovar per exemple en les disposicions testamentàries de Guillem d'Argentona de 1399: “de mon pare y de ma àvia e de tots mos predecessors qui jaen en lo priorat de Sct. Pere de Clarà en la paròquia de Argentona”. Aquest centre monàstic havia estat dotat també en el testament del castlà Vidià de 1143 amb un alou a Argentona: “concedo s. Petro de Clera omne meum alodium, quod abeo et teneo in parrochia s. Juliani de Argentona, quod emi de Petro Fulconis de Corbera”.

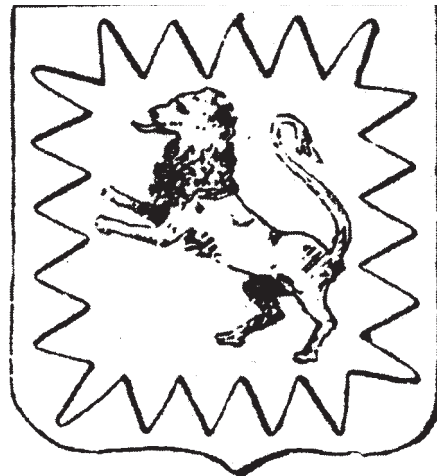
Els castlans majors els trobem només en les dècades centrals del segle XII i desapareixen poc després o es “fonen” amb els castlans. El tema resta obert pendent de noves dades que permetin avançar en el coneixement del funcionament intern del senyoriu en aquesta època. Els hereus dels Vilassar, castlans de la torre de Vilassar, foren els Tagamanent, els quals l'any 1273 cediren qualsevol dret sobre la castlania als Sant Vicenç a canvi de mil dos-

cents sous barcelonins. Anem a seguir la trajectòria dels castlans de Burriac.

La genealogia

Dels successors dels primers Argentona de mitjan segle XII no en tenim dades, fins a un Guillem d'Argentona que el trobem a la primera meitat del segle XIII: s'ha conservat un pergamí de l'any 1235 en el que Guillem d'Argentona rep de Bernat de Sant Joan totes les seves coses mentre visqui, sota la seva protecció i custòdia, i esdevé home seu encomanat de mans i convé donar-li cada any per Nadal un parell de capons per cens d'aquesta protecció. També és citat en la donació dotal d'un mas de 1241 en el que es diu que una part d'aquesta tinença la compraren a ell.

Guillem va ser succeït pel seu fill Simó d'Argentona, tal com consta en el reconeixement de la venda a carta de gràcia del delme de 1292 que signa Berenguer de Sant Vicenç pel seu domini. D'en Simó se'n coneixen diverses operacions: els conflictes per la servitud del feu amb els Sant Vicenç de 1265/67 que veurem més endavant; la donació que fa l'any 1280 a Berenguer de Sant Vicenç del castell de Vilassar que aquest li havia venut a carta de gràcia o sigui com a garantia d'un préstec; la venda a carta de gràcia de 1289 a Ramon de Cabrera del delme de pa, vi, carn, diners, lli, cànem i altres coses que rep a Vilanova, sota domini d'en Gilbert de Centelles, i a Argentona, sota domini de Berenguer de Sant Vicenç, per cinc mil sous; la nova venda a carta de gràcia de 1292 del delme de pa i vi d'Argentona al cavaller Pere Arnau Vilella a tres anys per tres mil sous, amb el reconeixement de Berenguer de

Escut dels Argentona

Sant Vicenç i la promesa que el seu fill Bernat també signarà quan sigui en edat de fer-ho, l'any 1298 es nomenat un dels dos marmessors del testament del cavaller Huguet de Bell-lloc, el 1314 ven al senyor de Bell-lloc tots els seus drets en el castell de Bell-lloc i en Santa Agnès de Malanyanes i Sant Esteve del Coll (Vallès)...

D'aquest Simó se'n coneix un germanastre bastard, Pere d'Argentona, *Lo Bort*, que esdevingué un notable militar al servei de la casa reial. L'any 1295 Jaume II li encomanà el castell de la Cort de Barcelona, concessió que fou ampliada l'any 1299 de per vida. Acompanyà al rei en diverses accions militars. Així l'any 1302 li abonaren la pèrdua d'un cavall a prop de Figueres per vuit-cents sous i un altre en el siti d'Almeria indemnitzat amb altres sis-cents sous. Com hem dit, l'hereu de Simó havia de ser el seu fill Bernat d'Argentona. A aquest el trobem l'any 1308 declarat *bannit* per la mort d'un clergue o l'any 1309 en l'expedició a Granada. Però Simó no morí abans de 1333 i, com probablement Bernat ja era mort, fou heretat per un altre fill seu, Guillem d'Argentona *Lo vell*.

Aquest el trobem per exemple l'any 1330 fent un establiment en emfiteusi a Pere Ferrer i la seva muller Alamanda "en una casa meva amb terra contigua [...] en dita parròquia d'Argentona al costat de l'església" a condició de viure-hi un fill que serà "propii, solidi habitantes et affogati"; i els torna a establir una altra peça de terra l'any 1352. Continua arrendant el delme d'Argentona, per exemple, l'any 1340 per cent lliures.

La compra del senyoriu per Pere Des Bosc l'any 1352 fou

És evident que ja en aquesta època els castlans no vivien al castell -si és que hi arribaren a viure mai, malgrat el deure que hem vist en la convinença de 1140-, sinó en la seva "casa o alberch... en la sagrera... en franc alou". Aquest incompliment de l'obligació de residir-hi "certs mesos del any" ajuda a entendre el prematur deteriorament del castell de Burriac

l'origen d'una munió de litigis que afectaren a ell i al seu fill i hereu Guillem d'Argentona, *Lo jove*, com ja veurem. També aquest serví al rei com a militar: l'any 1382 el trobem com a castlà de Tamarit, l'any 1390 se li encomanà la defensa dels llocs de Manresa, Bages i Moià... Així mateix, el trobem realitzant funcions d'intermediació social inherents al prestigi del seu estatus com, per exemple, quan l'any 1376 dicta una sentència arbitral, junt amb Ramon de Vilanova, per dirimir els litigis per llegats entre els Tagamanent i els Bigues. L'any 1399, ja malalt —"malalt de cors e sa per la gràcia de Déu en la pensa"—, Guillem dicta el seu tes-

tament en què nomena hereu en primer lloc al fill comú amb la seva segona muller Clareta "si nat". Si que va néixer, però fou una filla, Elionor. Aleshores, com a primer substitut, el seu nét Galceran, fill del seu fill Joan d'Argentona. El seu fill Gilabert havia mort l'any 1386 i l'havia nomenat a ell com a hereu dels seus béns. Quant a la filla Elionor, comuna amb la segona muller Clara de Muntanyans i dotada amb catorze mil sous barcelonins, signarà capítols matrimonials l'any 1420 amb el senyor de Caldes de Montbui Francesc d'Hostalric, d'aquí que Carreras Candi localitzés algun document de 1423 en què aquest actua com a senyor de la Casa d'Argentona.

Galceran dictarà el seu testament l'any 1423 en el qual disposarà ser enterrat a la capella de les onze mil verges de Barcelona (actual capella de Santa Llúcia) igual que el seu pare, diferenciant-se així de la tradició dels Argentona que fins a Gilabert preveien la sepultura a Sant Pere de Clarà per les raons que veurem. Galceran designarà com a hereus a parts iguals els seus fills Joan, Manuel, Rafael, Miquel i Beatriu, i com a tutors d'aquests els familiars: el sogre Berenguer d'Hostalric, l'oncle Guerau de Gualba i el cavaller Jaume Marc. La seva germana Elionor, casada amb Bernat de Clariana, senyor de Vallfort, disposarà com la seva mare ser enterrada al monestir de Sant Pere de les Puel·les, on professaven les seves germanes monges Aldonça i Joana, i, al morir sens fills, nomenarà hereu al citat nebot seu Joan d'Argentona —amb tot, caldrà una sentència reial l'any 1460 per a fer efectiva aquesta herència—. Finalment, tota l'herència de la Casa d'Argentona es concentrarà en aquest Joan d'Argentona, que consta com a "donzell de la Casa

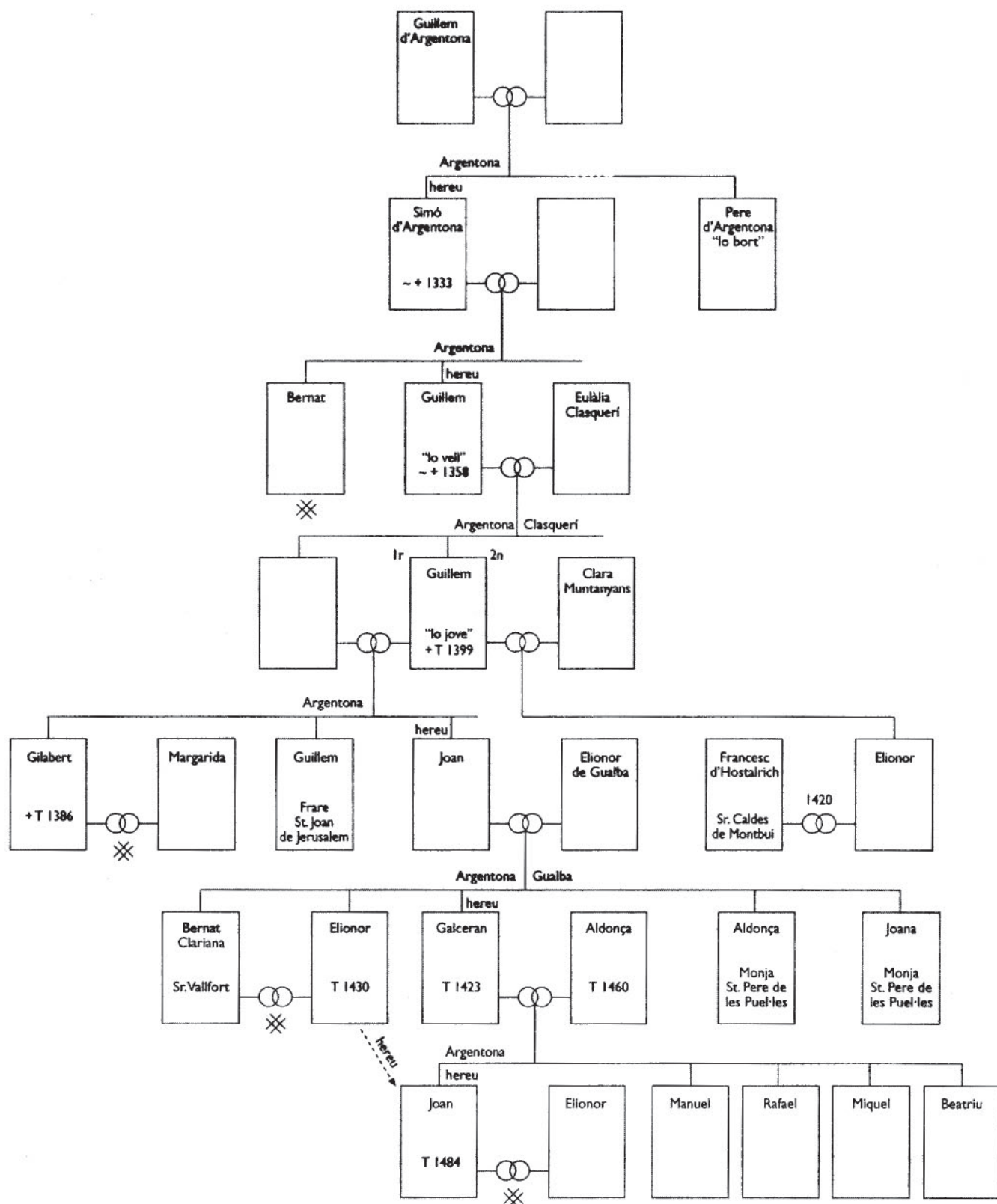
de la Senyora Reina".

Però Joan, que mor l'any 1484, no deixarà fills i igual que la seva muller Elionor, deixa hereu a Joan Sarriera i al seu fill primogènit, Miquel. L'herència de Joan d'Argentona suposa un conjunt de quinze censals morts que renden poc més de tres-centes lliures anuals. L'herència de la muller Elionor consisteix en un censal mort de pensió disset lliures deu sous i preu de tres-centes cinquanta lliures. A més s'inclou la seva casa a Argentona, el delme d'Argentona i Òrrius, i la Casa d'Agell de la parròquia de Cabrera amb les seves rendes i drets. Tot seguit Sarriera reconeix el feu a Des Bosc "ab las casas i honors de la castlania de Argentona a la prestació de un soldat", paga un lluïsmo de dos-cents florins als Des Bosc i aquests li fan la investidura. Però aquest darrer pas no serà gens fàcil i generarà un dur conflicte entre dos pretendents a l'herència, Joan Sarriera i Guerau de Vallseca, amb els corresponents desafiaments i cartells de batalla que s'allargaran fins a 1489. La clau del conflicte està en el testament suposadament dictat per Joan d'Argentona, des del llit just abans de morir, al notari Galceran Balaguer, sempre vinculat als Sarriera —àdhuc el mateix Joan Sarriera li assignarà una deixa vitalícia en el seu testament—, el qual disposarà aquest llegat. D'aquell mateix 1489, ja hem localitzat una primera compra per Sarriera d'un petit hort en franc alou situat a tocar la seva nova casa a Argentona. Aquesta serà la seva residència pont entre Girona i Barcelona

El patrimoni

Quant a les propietats i drets concrets que pertanyien als castlans Argentona, direm que pos-

Els Argentona, castlans del castell de Burriac

seïen el delme de pa, vi, carn i d'altres a Argentona i Òrrius i el feu d'Agell de Cabrera; drets que guarden certa coincidència amb els venuts pels comtes de Barcelona l'any 1025 al seu castlà Guadall com a franqueses de Sant Vicenç. En un resum de la convinença de 1140 que s'inclou en el text de la sentència arbitral de 1376, s'especifiquen millor els drets que els pertoqueu per la castlania,

“lo dit mossèn G. e son pare e sos predecessors han rebudes e acostumades de rebre alcunes coses, ço és en alguns masos del terme del dit Castell de Sant Vicens algunes civades palles ous e formatges, e les altres coses en la dita carta dades ab la dita Castlania, ço és la estada del dit Castell certs mesos del any e la costa per plantar vinya e los estacaments, e la tercera part dels plets, e la tercera part de les lexes que pagesos fan a senyor, e civades palles ous e formatges en alguns altres masos del dit Castell, erbatges e acapte dels orts e dels fruits dels arbres, e la quarta part dels domenges de Vilaçar; e alcunes altres coses de les atorgades en la dita carta lo dit mossèn G. d'Argentona ne son part ne sos predecessors que hom sapie no haven haudes ne rebudes ne acostumat de pendre non han usat.”

Per fer-nos una idea del valor d'aquests drets en aquesta època tenim la ja citada venda a carta de gràcia que fa Simó d'Argentona l'any 1292 del delme del pa, vi i carn que percebia a Argentona per tres mil sous de tern.

Podem conèixer la resta de les seves possessions a través d'altres indicis com la donació citada que fa Pere d'Argentona l'any 1159 a

un mercader barceloní de l'alou que té a Argentona, al lloc *ad Solium*, des del torrent de Bera fins a Cumbarius, i d'Aguilar fins a la riera d'Argentona, “de las vinyas, arbres, boscos, cultius y erms”, excepte la seva vinya i el farraginal.

A més, a partir del resum històric que conté la citada sentència de 1376, descobrim que posseïen un conjunt de peces en franc alou (a més de tres honors dependent d'altres senyories) que havia adquirit Pere d'Argentona l'any 1180 al rector de la parròquia d'Argentona

“un camp que és a ses Mayoles e aquella fexa de terra qui és prop lo mas des camp axí com té de la carrera tro al marge, e altra fexa de terra en que seu la fossa, e altra fexa qui es sobre aquella, e aquell farreginal qui és entre dos torrents al cap de la dita Esglèyia [...] e encara la casa o alberch lo qual lo dit Mossèn G. ha e posseïx en la sagrera d'Argentona romanguen en franc alou al dit mossèn G. d'argentona e als seus e que no sien de feu alcun.”

Per tant, és evident que ja en aquesta època no vivien al castell —si és que hi arribaren a viure mai, malgrat el deure que hem vist en la convinença de 1140—, sinó en la seva “casa o alberch... en la sagrera... en franc alou”. Aquest incompliment de l'obligació de residir-hi “certs mesos del any” ajuda a entendre el prematur deteriorament del castell de Burriac. Com explica Carreras Candi, quan el senyor posseïa diversos castells, aquells en els que no residia els encomanava a un castlà i aquest “era responsable de les averies sofertes al castell”. No serà fins a l'etapa del nouvingut Pere Joan

Ferrer qui, al no disposar del castell de Vilassar —en franc alou dels Des Bosc— ni de cap casa pròpia, haurà de rehabilitar-se el castell de Burriac com a residència seva al senyoriu i símbol militar preminent de la seva baronia. Serà el darrer cant del cigne d'aquesta fortalesa, abans del seu definitiu abandonó i gradual enrunament.

Els conflictes pel feu

Però el feu, primer dels senyors de Sant Vicenç i, a partir de la venda de 1352, de la família de ciutadans barcelonins dels Des Bosc, generaria periòdics plets judicials que servien per forçar l'homenatge i els pagaments dels corresponents drets per part dels Argentona. Per exemple, l'any 1265 la promesa que ha de fer Simó d'Argentona a Berenguer de Sant Vicenç per fer-li les servituds segons la concòrdia signada pels seus antecessors, però que compareixerà i defensarà el seu dret en la causa que es segueix. Tot seguit, trobem la demanda “per haver este faltat en fer la servitut de un cavall y associarse a dit Berenguer en la Guerra de Múrcia per rahó del delme”, la conseguint sentència de 1266 de pagar vuit-cents sous de tern i ja l'any 1267 la definitiva sentència en la causa d'apel·lació en què condemnen a Simó a pagar mil quatre-cents sous de tern a Berenguer “per haver faltat dit de Argentona al servey de un soldat armat per rahó del delme rebia en Argentona en feu de dit Sant Vicenç”.

El conflicte es tornaria a obrir amb l'entrada dels Des Bosc al senyoriu a partir de 1352. Com explica Carreras Candi, ja Guillem *Lo vell* es trobà immers en un litigi amb els pagesos pel delme de la palla com a cens de la castlania, motiu pel qual hagué de demanar la protecció del nou

senyor en Pere Des Bosc, qui probablement promovia de sota mà els problemes. Segons Pere Des Bosc, els pagesos afirmaven que el castlà “gran usava mal... quia de una mata de palla faciebat ferotrium hominum et feya de portar tro a la vora de la era et ibi feien tres feys”. Al morir Guillem l’any 1358, Des Bosc requerí al seu successor, el cavaller Guillem *Lo jove*, la prestació d’homenatge, però aquest el refusà “allegando que’s minvaria de senyor”. Com ell era cavaller i auditor de la Cort Reial mentre Des Bosc només escrivia reial, entenia que li devia jurament de vassallatge però no prestar-li homenatge. Desbosc replicà que ell era ciutadà de Barcelona, per tant els seus privilegis eren equiparables als cavallers i li embargà el delme. La sentència donà la raó a Des Bosc i Guillem hagué de prestar jurament i homenatge. Però ho va fer només pel feu d’Agell, argumentant que el delme i la castlania no eren en feu sinó en franc alou. Així, nou plet el 1366. A més, sorgí un nou problema: fou designat com a jutge el vicecanceller Bertran Des Valls i com el fill Des Bosc estava casat amb una Des Valls, Guillem el recusà. Nou retard i així no hi hagué sentència fins a l’any 1376 quan finalment fou declarat que tot era en feu dels Des Bosc. Aquesta sentència reial l’obliga a capbrevar el delme, i una nova sentència arbitral declara que està “obligat a fer tota servitut a dit Desbosc com a feudatari li era per rahó de dit delme” i l’imposa silenci perpetu. Poc després, el 1378 el fill Joan d’Argentona presta sagrament i homenatge a Pere Des Bosc, “li serà verdader y leal vassall” i confesa el delme d’Argentona i Orrius i conforme té en feu i senyoria “la casa d’Agell amb els masos Ballot, Canyet, Bonet, Alvir, Galí, d’en heres i el

d’en Orriols”.

Però el conjunt de litigis i aquestes darreres sentències suposaran una ruptura dels Argentona amb els nouvinguts Des Bosc i el seu senyoriu. Per exemple, l’any 1381 Guillem i el seu fill Gilabert participen en la bandositat i desafiament d’una munió de cavallers de les rodalies contra Pere Des Bosc, deseiximent que aquest va rebutjar emparant-se en la seva condició de ciutadà de Barcelona.

Un darrer capítol d’aquest distanciament del senyoriu el trobem en el testament de Guillem de 1399 quan disposa ser enterrat a la Seu de Barcelona i que els seus predecessors, que són soterrats al priorat de Sant Pere de Clarà junt als senyors del senyoriu, siguin desenterrats i traslladats al nou vas familiar:

“Elegesch sepultura del meu cors en lo Claustre de la Seu de Barcha. en lo vas en lo qual la hnra. de madona Blanca, muler de en Ramon de Argentona frate meu, e na Eulàlia mare meva han stats soterrats, lo qual carner fou del honrat en Pere Clasqueri qº avi meu, [...] que après de ma mort sia feta e fabricada una pedra [...] en la qual sien fets senyals de Argentona; e en la qual los ossos e lo cos de ma mare e de ma muller e de mons frates sien [soterrats...] E encara prech los meus marmessors que fassen per manar que la ossa de mon pare y de ma àvia e de tots mos predecessors, qui jaen en lo priorat de Sct. Pere de Clarà en la paròquia de Argentona, qui sien mudades al meu carner en la Seu de Barcha...”

Així mateix, en aplicació d’una sentència dictada entre ell i el seu

El conjunt de litigis i les darreres sentències

suposaran una ruptura dels Argentona amb els

nouvinguts Des Bosc i el seu senyoriu. Per exemple,

l’any 1381 Guillem i el seu fill Gilabert participen en

la bandositat i desafiament d’una munió de cavallers

de les rodalies contra Pere Des Bosc, deseiximent que

aquest va rebutjar emparant-se en la seva condició

de ciutadà de Barcelona

fill Joan, Guillem ordena la creació d’un aniversari perpetu al citat priorat per a tots els difunts del llinatge, al qual assigna vint-i-cinc sous de les rendes que obtenen del seu domini sobre el mas sa Ratera de la parròquia de Santa Maria de Provençana; però “si és cas que la ossa del dit loch era mudada a la Seu de Barchna, que sien donats la hon trasladeran los demunt dits de mon linatge qui ara jaen a Sct. Pere de Clarà”. Aquest carner de la Seu quedarà com el nou vas familiar com podem comprovar en el testament de 1423 del seu nét i hereu Galceran d’Argentona.

Nota:

Per consultar les fonts i la bibliografia en què es basa aquest treball, es pot consultar l’article original “Els Argentona, castlans de Burriac (s. XII-XV)”, a *III Jornades d’Història i Arqueologia Medieval del Maresme. Actes (del 16 d’octubre al 6 de novembre de 2004)*, Mataró: Grup d’Història del Casal, 2006, pàg. 209-222.